

Hagyományos női szerepek. Nők a populáris kultúrában és a folklórban

Válogatta, a szöveget gondozta és szerkesztette Küllös Imola.
Budapest: Magyar Néprajzi Társaság – Szociális és Családügyi
Minisztérium Nőképviselési Titkársága, 1999. 320 p.

A nőkutatókat, illetőleg a nemek tudományát a feminizmus 20. századi új hulláma serkentette. Az 1970-es évektől egyre több tematikus kötet lát napvilágot e tárgykörben, Amerikában ugyanúgy, mint Európában. Az európai vizsgálatok elsősorban német nyelvű publikációkban láttak napvilágot. Szerencsére a feminizmus szélsőségei a társadalomtudományi kutatásokat nem befolyásolták, a politika nem férközött be a tudományos munkába. A kutatások középpontjába viszont egyre gyakrabban került a nő szerepének vizsgálata. Utalhatunk például arra, hogy a Német Néprajzi Társaság önálló nőkutató munkacsoportot hozott létre. Ott azonban már korábban jelentős volt a családkutatás, különösen Andreas Bimmernek (1982) és Ingeborg Weber-Kellermann-nak (1989; 1996) köszönhetően. A történeti nőkutatásról a németeknél Christiane Koch (1982) és Gisela Bock már az 1980-as években publikált (Bock 1988). A Rolf W. Brednich által szerkesztett és az európai etnológia hallgatóinak írt könyvben már önálló fejezetben foglalta össze a rendkívül gazdag irodalmat Carola Lipp (1988) a nőkutató címszó alatt. A szomszédos országok kutatóit sem hagyta hidegen e témakör. Horvátországban, illetve az akkori Jugoszláviában a harcoss feministaaként is ismert antropológus, néprajzkutató, Lydia Sklevicky foglalkozott kiemelten a nőkutatással. Már első, 1976-ban megjelent tanulmányában is a nővel foglalkozott. (Sklevicky ígéretes pályáját egy közúti baleset szakította meg 1990-ben.) Ne feledjük, hogy az 5. Ethnographia Pannonica szimpóziumon 1980-ban a nő szerepét vizsgálták osztrák, magyar és jugoszláv kutatók.

A nő szerepe a történelemben és a társadalomban az elmúlt évtizedekben hazánkban is egyre nagyobb érdeklődést keltett: ezt tanúsítják az ezzel a témával foglalkozó konferenciák és publikációk. E tanulmánykötet – amelynek kapcsán ismét középpontba került e téma – bevezetőjében olvashatunk a hazai és a külföldi előzményekről. A már klasszikusnak számító Kiss Lajos (1941) *A szegény asszony élete* című könyv bevezetője mintegy mottójául is szolgált a kötetnek.

A Magyar Néprajzi Társaság és a Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselési Titkársága kiadásában napvilágot látott könyvbe az 1997 áprilisában *Nők a populáris kultúrában és a folklórban* címmel megrendezett konferencia előadásából válogatott a kötet szerkesztője, Küllös Imola. Mint az előszóból kiderül, a konferenciára mintegy 60

társadalomkutató (néprajzos, folklorista, antropológus, pszichológus, irodalomtörténész, nyelvész, történész és népzene kutató) jelentkezett. Végül több mint 40 előadás hangzott el, s ezekből jelent meg e kötetben 25.

A sokféle témával foglalkozó előadásokat három nagy fejezetbe csoportosította a szerkesztő: 1. Család, társadalom, munkamegosztás; 2. Folklor, irodalom, művészet; 3. Pszichológia, mitológia, néphit és kitekintés. Fejezetenként 6, 11, illetve 8 előadás átdolgozott változatát olvashatjuk. Mivel a témák annyira szerteágazóak, a fejezetcímek majdnem megtévesztőek, hiszen ebből szinte az következne, hogy a nő művészeti szempontú megközelítése uralkodik a kötetben. Ez igaz is, meg nem is. Hiszen a téma, illetve a megközelítési módok gazdagsága miatt az adott fejezetekből több előadás átsorolható lenne egy másikba; hogy a művészeti szempontúknál maradjunk: például Lancendorfer Zsuzsanna (*Dely Mária balladájának igaz története*) és Vasvári Zoltán (*Miért és hogyan női/leány műfaj az emlékkönyv?*) tanulmánya ragyogóan beleillik a társadalmi szempontú vizsgálatok közé. Sőt többek között éppen e két munka példázza az új szempontok alkalmazhatóságát, s a hagyományosabb kutatói módszerek mellett pezsdítően frissen hatnak. Nem mintha nem lenne további elvégzendő feladat a már megszokott, hosszú ideje folytatott vizsgálatok terén is. Erre figyelmeztet előadásában Víg Vilma (=Voigt Vilmos) (*Miért nem tudunk [sok esetben] semmit sem a magyar női folklóról?*), amikor példákkal bizonyítja, hogy számtalan esetben nem tudhatjuk, nők vagy férfiak adták-e elő egy adott műfajt, egy-egy konkrét népköltészeti alkotást.

A kötet kimondottan néprajzi tanulmányaira szeretném itt felhívni a figyelmet. A fentiek mellett ilyen a levéltári forrásokot feltáró, a nők társadalmi és szexuális kiszolgáltatottságát vizsgáló dolgozat Szentí Tibortól. A nőknél gyakran drasztikus erőszakok követtek el. A perekben azonban legtöbbször a nők rovására hoztak döntést, a férfiakat futni hagyták. Deáky Zita a bábák szerepét, ezt a különleges közösségi státust veszi górcső alá. A bába volt az, aki a helyi társadalom minden rétegével érintkezett, aki előtt nem volt titok, s ezáltal kiemelt státust élvezett. Ugyanakkor bábává lenni a 18. század közepétől lehetett hazánkban, s ez államilag fizetett és oktatott foglalkozást jelentett. Nagy Janka Teodóra a nemek közötti munkamegosztást kutatta a Tolna megyei református magyaroknál és a betelepített németeknél. A családi munkamegosztás eltérő rendje eltérő értékrendet is mutat, amely az életvitelben is jól tükröződik. A sváb asszonyok mind a mezőn, mind a szőlőben elvégezték ugyanazokat a munkákat, amelyeket a férfiak is. A magyaroknál a nemek szerinti munkamegosztás jóval élesebb. Mint Nagy Janka Teodóra írja, a telepeshellyel magyarították a németeknél tapasztalt férfi- és nőiszerep-változásban tapasztalt eltérést, azonban – figyelmeztet a szerző – ők a szülőföldjükön kialakult gazdasági-kulturális értékrendet hozták magukkal, amely ugyancsak ezt, illetve egy ehhez hasonló értékrendet tükröz. Gémes Balázs egy-egy példán keresztül a nők szerepét a Tolna megyei oláh és beás cigányok körében elemezte. Az évszázadok során bevett gyakorlat nehezen változik meg: a nő szerepe a nyilvánosságban, a közsférában hazánkban csak az elmúlt évtizedekben vált jelentőssé. Piróth István a két világháború közötti ócsai egyesületeket vizsgálva megállapította, hogy a parasztasszonyok és iparosfeleségek nem kerültek be a helyi társadalom önszerveződő közösségeibe, a hagyományos kötöttségeket legfeljebb például mint zászlóanya küzdhatték le. Ez azonban csak a házastárs árnyékában történhetett meg. Balázs Lajos a 100 lejes feleségek példáján a Csíkszentdomonkoson – a hagyományos értékrend szerint – nem partiképes legények

sajátos exogám házassági módját mutatja be. Ők többnyire a Bákó megyei Lészpedről és Gírlényből házasodtak úgy, hogy az onnan beházasodott asszonytól eladósorban lévő leányok címeit kapták meg, s a címre fényképes bemutatkozó- és leánykérő levelet küldtek – a levélben a leány útiköltségeire küldött 100 lejessel. Ezzel a társadalmi körülmények miatt keletkezett kényszerhelyzetre talált e közösség megoldást. Katona Imre a népköltészeti műfajok nemek közötti megoszlását, míg a Palya Bea – Sándor Ildikó szerzőpáros – a siratók kapcsán – a női szerepeket elemezte. Küllős Imola a 16–18. századi magyar közköltészet nőképét vázolta a lakodalmi intő- és oktatóénekek, valamint a házassági tanácsok és a házasságot dicséző énekek alapján. Tanulmányként egyebek között megállapította, hogy a korábbi ideális házasságot, ideális feleséget vázoló reformáció kori dalok mellett a 18. század közepétől megjelentek az asszonyi panaszdalok, amelyben a nők fellázadnak rossz sorsuk miatt, s kibeszélik a családi élet realitását: a férj durva bánásmódját, korhelységét stb. Szacsuvay Éva a szirén jelképiségét kutatva megállapítja, hogy a református templomok kazettás mennyezeteire festett – sőt más formában, más helyen is megjelenített – szirének a bűnt jelképezik, s vélhetően a protestáns apokalipszis félelmeit tükrözik. Tari Lujza európai kitekintésben is vizsgálta a női hangszerjátékot. Keszeg Vilmos rendkívül izgalmas dolgozatban mutatja be, hogy a női életszakaszokat két csoportba lehet sorolni: a nemileg érett kor mellett az ezt megelőző és az ezt követő – tehát a gyerekkori és az öregkori – szakasz egy csoportba tartozik. A nemiségen inneni és túli állapotuk révén a közösség értékítéletében a lányok és az öregasszonyok szabadok és tiszták, s ezáltal alkalmas alanyok a transzcendens világgal való kapcsolat-tartásra. Csonka-Takács Eszter a nők tisztátalanságát elemezte a magyar néphit tabui alapján.

További néprajzi tanulmányok is helyet kaptak e kötetben. Orosz György egy orosz hősnéket, Szigeti Jenő az Ószövetséget, Puskás Ildikó az ókori indiai irodalmat, Görög-Karády Veronika két afrikai népmesét elemezve mutatja be a nő szerepét, illetve annak egyes elemeit az adott társadalmakban. Mitológiai és egyúttal pszichológiai elemzéseket olvashatunk Séra Lászlótól és Szombati Ágnestől.

A kötet talán kezdetét jelenti egy következetesebb hazai nő kutatásnak, avagy a nemek tudományának (*gender study*). A lehetőségek tárháza rendkívül gazdag. A cselédekről, a szolgálólányokról például alig tudunk valamit. Csak utalás szintjén került a szakirodalomba a nők szerepének megváltozása a világháborúk idején és azokat követően. A nők munkavállalásának társadalomátalakító, értékrendet megváltoztató szerepét sem vizsgálta érdemben eddig a magyar néprajzi kutatás.

E rövidke bemutatásból is kitűnhet, mennyire széles skálán mozog jelenleg a magyar nő kutatás. Nagyon szerencsés dolog, hogy többféle kutatási módszer került egymás mellé. Ezzel sikerült bizonyítani azt is, hogy hagyományos néprajzi szemlélettel vagy éppen a legmodernebbel, netán más tudományágak interdiszciplináris alkalmazásával is értékes eredmények szülehetnek. Nincs egyedül üdvözítő megoldás, csupán rosszul alkalmazott módszer lehet, no meg előítéletes gondolkodás.

IRODALOM

BIMMER, ANDREAS C.

1982 Familienforschung in der Europäischen Ethnologie. *In* Sozialkultur der Familie. Andreas C. Bimmer – Ingeborg Weber-Kellermann, Hrsg. (Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung 13.) 3–16. Giessen: Wilhelm Schmitz Verlag.

BOCK, GISELA

1988 Geschichte, Frauengeschichte, Geschlechtergeschichte. *Geschichte und Gesellschaft* 14:364–391.

KOCH, CHRISTIANE

1982 Hausfrau and Dienstmädchen in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. *In* Sozialkultur der Familie. Andreas C. Bimmer – Ingeborg Weber-Kellermann, Hrsg. (Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung 13.) 160–179. Giessen: Wilhelm Schmitz Verlag.

LIPP, CAROLA

1988 Frauenforschung. *In* Grundriss der Volkskunde. Rolf W. Brednich, Hrsg. 251–272. Berlin: Reimer.

WEBER-KELLERMANN, INGEBORG

1989 Die Familie. *Geschichte, Geschichten und Bilder*. Frankfurt/M: Insel.

1996 Die deutsche Familie. *Versuch einer Sozialgeschichte*. Frankfurt/M: Suhrkamp.